

8. Держархів Хмельницької області, ф. 409, оп. 1, спр. 192, 66 арк.
9. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні : Документи і матеріали (1914-1918) / Л. М. Жванко. – Харків, ХНАМГ, 2010. – 360 с.
10. Кліщинський П. В. Правобережна Україна в роки Першої світової війни: соціально-економічний та громадсько-політичний аспекти (1914 – лютий 1917 рр.): автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Павло Володимирович Кліщинський. – Кам'янець-Подільський: б. в., 2010. – 20 с.
11. Круглікова С. С. Вінниччина в роки великої війни / С. С. Круглікова // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матер. Всеукр. наук. конф. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 269-275.
12. Кореспонденція. с. Новосілка // Подолія. – 1914. – 27 черв. (№ 76). – С. 4.
13. Лисий А. К. Повітове місто Поділля в буремні 1914-1917 роки / А. К. Лисий // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матер. Всеукр. наук. конф. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 244-252.
14. Мордухай-Болтовский И. Д. Свод Законов Российской империи. Том XVI. Часть Первая. Судебные уставы / И. Д. Мордухай-Болтовский. – Спб: Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. – 680 с.
15. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 17 січ. (№ 8). – С. 4.
16. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 26 січ. (№ 12). – С. 4.
17. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 12 лют. (№ 19). – С. 4.
18. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 09 лют. (№ 18). – С. 4.
19. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 05 бер. (№ 28). – С. 3-4.
20. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 07 бер. (№ 29). – С. 4.
21. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 13 квіт. (№ 44). – С. 3.
22. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 16 лип. (№ 84). – С. 4.
23. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 14 верес. (№ 95). – С. 4.
24. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 17 верес. (№ 96). – С. 4.
25. Місцева хроніка // Подолія. – 1914. – 28 лют. (№ 26). – С. 4.
26. Пажитнов К. А. Влияние войны на условие сбыта и на стоимость жизни / К. А. Пажитнов // Вестник кооперации. – 1914. – № 6-7. – С. 22-26.
27. По Подоліі // Подолія. – 1914. – 09 лют. (№ 18). – С. 4.
28. По Подоліі. с. Кузьмин // Подолія. – 1914. – 20 черв. (№ 73). – С. 4.
29. Реєнт О. П. Велика війна 1914-1918 рр. у сучасній українській історіографії / О. П. Реєнт, Б. М. Янишин // Український історичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 4-21.
30. Щербинин П. П. Алкоголь в повседневной жизни российской провинции в период Первой мировой войны 1914-1918 годов / П. П. Щербинин // Вестник Челябинского государственного института. – № 2. – Т. 1. – 2003. – С. 62-72.

Тимофій Герасимов,
кандидат історичних наук,
докторант кафедри історії та культури України
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

«ГАРЯЧЕ ЛІТО» 1915-ГО: ЕПІЗОД З ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МІСТ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У статті розглянуто особливості повсякденного життя подільських міст улітку 1915 р. Висвітлено реакцію міського населення на поразку російських військ у травні 1915 р. Вказано на спричинені воєнною добою окремі соціальні явища, становище продовольчого ринку, наслідки дії «сухого закону».

Ключові слова: Перша світова війна, повсякденність, міста, Поділля, криза.

Останнім часом події Першої світової війни дедалі більше привертають увагу вітчизняних науковців. В українській історіографії перипетії воєнної доби 1914-1918 рр. розглядаються з багатьох ракурсів, з-поміж яких особливе місце посідає соціальний, зокрема й повсякденний. Руйнація звичної картини світу під впливом змін економічної кон'юнктури та військово-політичної ситуації зумовлювала трансформацію людської поведінки, спрямовану в бік пристосування до нових суворих реалій. Подібні ексцеси українці відчували після військової агресії Російської Федерації, розпочатої в 2014 р.

Літо 1915 р. для Подільської губернії, як і для Російської імперії загалом, стало переломним у соціально-економічному та суспільно-психологічному аспектах. Тогочасна гнітюча атмосфера, що склалася в містах регіону, підігрівалася його наближеністю до театру воєнних дій. Здійснена австро-угорськими та німецькими військами Горлицька операція в травні 1915 р. спричинила так званий «Великий відступ» царської армії та створила загрозу окупації окремих губерній Російської імперії, до числа яких належала і Подільська [10, с. 37].

Чутки про нібито наближення ворожих збройних підрозділів спричинили в містах неймовірну паніку. Її, своєю чергою, роздмухувала військова пропаганда, яка майже рік формувала вкрай негативний образ ворога, сіючи серед населення почуття ненависті та страху. Боязнь окупації спонукала багатьох городян негайно залишати міста в пошуку безпечного місця,

недосяжного для «кровожерливих німців». Інстинкт самозбереження брав гору над здоровим глуздом. У проскурівському фейлетоні, надрукованому на початку липня, було яскраво змальовано панічну атмосферу в місті, зумовлену чутками, переданими «зіпсованим телефоном». За спостереженням його автора, панічні розмови на кшталт «треба негайно тікати звідси» вели, як жінки, так і чоловіки [2, с. 4].

У свідомості обивателя почуття страху підживлювалося появою біженців та єврейських виселенців із залишених російськими територій та з прифронтових районів. Саме вони наглядно демонстрували місцевому тиловому населенню ті жахіття війни, які тогочасна пропаганда старанно замовчувала. Значну підтримку виселенцям, чий маршрут на схід пролягав через подільські міста, надавали місцеві єврейські громади. На початку липня через Проскурів проходили сотні євреїв з Сатанова та Тарноруди. Жалюгідний стан виселенців одразу впадав у вічі. Це й підтверджувала статистика. Відповідно до даних проскурівського єврейського комітету допомоги жертвам війни понад 250 родин не мали жодних засобів на проїзд до кінцевих пунктів призначення – Чернігівської та Катеринославської губерній. Небагатий фінансами Комітет працював на межі повного виснаження [11, с. 4]. Того літа аналогічна робота кипіла й в інших містах Подільської губернії. Зокрема, 11 липня, у Вінниці відбулася широкомасштабна акція надання допомоги 3000 щойно прибулим євреям з Галичини. Місцем стоянки став маєток Росановського, де вінницьке єврейське товариство щедро роздавало виселенцям чай, хліб, м'ясо та яйця. Під час руху містом колона з галицьких євреїв розтягнулася більше, ніж на кілометр. Небайдужі вінничани частували їх різними продуктами [1, с. 2]. Тоді ж свій «наряд» отримав єврейський актив Кам'янець-Подільського, коли зовсім несподівано гостями міста стали виселенці зі спішно залишених прикордонних подільських містечок Жванця та Гусятина. Від військової влади вони отримали наказ будь-що дістатися Кременчука [22, с. 4]. Водночас не варто й переоцінювати масштаби поширення філантропічних почуттів серед місцевого єврейського населення щодо своїх виселених єдинорівців із західних територій. Про це, зокрема, йшлося в одному з рапортів Подільського губернського жандармського управління, в якому констатовалося вороже ставлення до приїжджих галицьких євреїв через економічну конкуренцію [33, арк. 81].

Упереджене ставлення влади до євреїв проявилось навіть у такій пікантній сфері, як проституція. На думку російського військового командування, невдачі царських військ безпосередньо були пов'язані зі збільшенням числа нелегальних повій. Так, наприкінці червня вінницький «Юго-Западный край» розповів про велику кількість хворих «жриць кохання», що тулилися біля місцевих казарм [8, с. 2]. Там же постійно друкувалися випадки про

їхнє затримання. Наприклад, на початку серпня газета розмістила інформацію щодо двох 19-річних дівчат «легкої поведінки», в яких були виявлені венеричні захворювання на пізніх стадіях [18, с. 3]. В одному з наступних газетних номерів повідомлялося про затримання поліцією 8 повій, 5 з яких виявилися хворими. На останніх чекали відправлення на лікування та адміністративне покарання [26, с. 2]. Зазначена тенденція дала привід до появи неймовірних конспірологічних теорій. Саме того літа командування російських армій з усією серйозністю звинувачувало стихійну проституцію в підривної діяльності. 28 липня до начальників поліції Подільської губернії надійшов наказ такого змісту: «Згідно зі свідченнями, які надійшли до Штабу Верховного головнокомандувача, встановлено, що протягом останнього часу серед війська значно почастишали випадки захворювання венеричними хворобами. Є відомості, що німецько-єврейська організація витрачає великі кошти на утримання заражених сифілісом жінок для того, щоб вони замановали до себе офіцерів та заражали їх. Верховний головнокомандувач наказує встановити у великих центрах нагляд за готелями, мебльованими будинками та підозрілими приватними квартирами й нещадно карати в адміністративному порядку штрафами та тюрмою їх утримувачів, а жінок примусово доставляти до лікувальних закладів» [32, арк. 10].

Інспірована царатом антинімецька кампанія призвела до цькування на сторінках подільської преси найвідомішого тогочасного виробника швейних машинок. Оголошення інформаційної війни супроти фірми «Зінгер» супроводжувалося публічними обвинуваченнями, як у шпигунстві, так і в підривної діяльності. У липні «Юго-Западный край», передруковуючи одну з петроградських газет, писав: «Горезвісний продаж швейних машин у розстрочку спричинив немало горя біднякам, кравчиням і т. ін., оскільки агенти фірми уклали спритні умови, які повністю віддавали клієнтів фірми в її матеріальну залежність» [14, с. 2]. В іншій публікації названого видання доводилося, що покупці швейних машин переплачували у 5 разів, оскільки, як було підраховано, собівартість виробу разом із доставкою мала насправді становити лише 17 руб. [21, с. 4]. Тоді ж із недвозначним заголовком «Зінгер і Ко – шпигунська організація» вийшла проскурівська газета «Земская мысль». У статті, зокрема йшлося про опубліковану в Петрограді записку колишнього працівника компанії з відвертими свідченнями про спосіб її організації. Зазначалося, що «дисципліна серед службовців – не комерційна, а чисто військова: старший молодшому не має права подавати руку, у присутності старшого молодший не має права сидіти, палити і т. ін.» [19, с. 4].

Водночас у суспільстві поступово накопичувалася втома від воєнної доби, про що могла свідчити популяризація прогнозів щодо закінчення війни. На початку липня вінницький часопис змалював типову для тих

часів сцену: «На базарі сидить якийсь «пророк-старець» і збирає біля себе натовп народу. Чути зітхання жінок і дзвін монет, які рясно опускали до чашки за «пророцтво». Підійшовши ближче, ви чуєте гугнявий речитатив: «І ось, брати й сестри, настала велика війна, і відкрив мені Бог, що закінчиться вона тоді, коли буде кінець світу. А світу кінець буде наприкінці цього місяця». Народ хреститься й відходить. Стає тихо» [7, с. 2].

Величезний соціальний запит на дату закінчення війни існував у всій Європі. Результати тамтешніх «експертів» активно передруковувала подільська преса. Завдяки тому, скажімо, в середині 1915 р. місцева публіка дізналася про досить цікаве пророкування кінця війни, оприлюднене французьким виданням «Фігаро». Спосіб підрахунку базувався на досвіді обчислення кінця франко-пруської війни, завдяки якому тоді вдалося точно визначити дату підписання Франкфуртського мирного договору – 10 травня 1871 р. ($1870+1871=3741$; $3+7=10$ (число); $4+1=5$ (місяць)). Аналогічно до того Перша світова війна мала скінчитися 11 листопада 1915 р. ($1914+1915=3829$; $3+8=11$; $2+9=11$) [34, с. 4]. Те, що похибка становила рівно 3 роки, виглядає неймовірним збігом. Ще більш вражаючим здається прогноз, передрукований зі столичної газети «Новое время» у Вінниці в грудні 1916 р. Відповідно до нього дата закінчення війни – 25 жовтня 1917 р. (!). Вона була підрахована методом кабалістичної нумерології, з використанням року народження німецького імператора Вільгельма II (1859) й «звіриного числа» 666 [23, с. 2].

Водночас увагу міського населення до проблем політичного характеру значною мірою відволікали створенні війною побутові незручності. Улітку 1915 р. у подільських містах раптово вибухнула так звана «розмінна криза», що спричинила не набагато менший переполох, ніж тодішня поразка російських військ. Вона полягала в зникненні з грошового обігу дрібної срібної та мідної монети.

Все розпочалося з ажіотажу довкола міді. Чималий попит на метал призвів до того, що того літа ціни на нього в 4-5 разів перевищували довоєнні [29, с. 2]. Тоді ж влада зробила розпорядження щодо заборони закупівлі приватними особами міді та деяких інших металів, караючи за непослух штрафом, ув'язненням чи висланням [30, с. 4]. Незважаючи на це, у червні-липні преса повідомляла про чисельні випадки виявлення поліцією підпільних сховищ міді по всій території Подільської губернії. У них зберігалися не лише залишки боєприпасів, а усілякі мідні речі широкого вжитку, скупленими в населення. Після того, як запаси того мотлоку вичерпалися, спекулянти взяли за мідну монету [12, с. 32], вимінюючи її на паперові гроші [31, арк. 53].

Внаслідок того підігріта панічними настроями публіка довгими чергами тримала в облозі міські казначейства та банки для грошового розміну. У

могилів-подільському казначействі городяни відчайдушно намагалися розмінати купюри номіналом 3 та 5 рублів бодай на «однорублівки» [25, с. 2].

Монетна ваханалія перетворила звичний проїзд у трамваї на трагікомічну виставу. У серпні вінницька поліція фіксувала появу окремих пасажирів, котрі неодноразово сідали в трамвайні вагони для отримання решти дрібним срібними та мідними монетами під час розрахунку за проїзд. Кондукторам вони навмисно давали купюри номіналом по 1, 3 та 5 рублів [4, с. 2].

Варто зауважити, що саме влітку 1915 р. внаслідок напливу біженців, у порівнянні з аналогічним періодом 1914 р., навантаження на вінницькі трамваї зросло 30 %. Як наслідок, трамвайні вагони, особливо в години-пік, здебільшого були переповненими. Людям часто доводилося подовгу стояти на трамвайних зупинках, не без роздратування пропускаючи вщерть забиті пасажирами вагони. Своєю чергою, сувора заборона стояти на підніжках трамвая спричинювала неодноразові сварки між городянами. У липні на сторінках місцевої газети в дотепній формі була зображена суперечка між двома пасажирами, в якій один з них доводив, що його тіло «законно» перебуває на площадці вагону, хоча його ноги стояли на підніжці [5, с. 2].

Літо 1915 р. запам'яталося своїм щедрим хлібним врожаєм [35, с. 119], внаслідок чого впали ціни на окремі продукти харчування [17, с. 2]. Це дало змогу Вінниці та Проскурову [27, с. 2] відмовитися від таксування продуктів харчування, оскільки ця практика зазвичай не приносила бажаного результату. З високою ймовірністю можна стверджувати, що останньою краплиною терпіння проскурівчан стало зникнення наприкінці літа в місті вершкового масла. Всі запаси продукту місцевого виробництва вичерпали російські війська, що перебували в околицях Проскурова у великій кількості. Привозити масло з інших районів торгівці не хотіли, оскільки через таксу його продаж був би збитковим [16, арк. 224].

Влітку 1915 р. минув рік після запровадження імперською владою так званого «сухого закону», який забороняв продаж у державі міцних спиртних напоїв. Наслідки антиалкогольної кампанії були суперечливими. З одного боку, зменшилася кількість злочинів, що зазвичай скоювалися під дією «зеленого змія». Проте з боку іншого, спрагле до горілки населення шукало альтернативні напої, вживання яких зазвичай становило для здоров'я значну небезпеку. Преса раз по раз публікувала випадки смертельних отруєнь. Так, 7 липня, близько 18.00 селянка А. Басиста, що «працювала» повією, придбала в проскурівській аптеці флакончик одеколону й одразу випила. Потім вона зайшла до своєї знайомої й стала жалітися на погане самопочуття, втративши свідомість. О 1-й год. ночі селянка померла в місцевій єврейській лікарні, так і не приходячи до тями [28, с. 4].

Своєю чергою, через «сухий закон» виникла необхідність спрямування колосального потоку вивільненої людської енергії. Саме цим феноменом варто пов'язувати раптове зростання цікавості населення до азартних ігор. Однією з них був більярд, гра в який, між іншим, нерідко супроводжувалася розпиванням алкоголю. В липні «Юго-Западный край» опублікував розповідь про чоловіка, який увечері завітав до однієї з вінницьких кав'ярень, де стояли більярдні столи, й повернувся додому наступного ранку з порожнім гаманцем. Після програних ним кількох партій йому спочатку запропонували випити спирту, а потім – відігратися у гри в карти [20, с. 2].

Крім того, в населення спостерігався небувалий потяг до різного роду видовищ. На тлі цього в подільських містах, немов гриби після дощу, з'явилися театри мініатюр. Невисокий художній рівень їхніх вистав відповідав невибагливості місцевої публіки. Дедалі більше мистецтво витіснялося видовищем. У червні цю тенденцію яскраво продемонстрував прокурівський газетний фейлетон. У ньому порівнювалася кількість глядачів на виставах у старому «класичному» театрі та в новому театрі мініатюр. У першому актори грали за порожніх глядацьких місць. У другому ситуація виглядала цілком протилежною:

«Но зато охотно
В «миниатюр» спешат,
Фарсы смотрят беззаботно,
Хохочут, «бис» кричат.
Битком набиты ложи,
Занят весь паркет,
Танцы с подниманьем ножек,
С «маслицом» куплет!
В зале душно, жарко, тяжело и тесно,
Но зато пикантно – очень интересно!» [24, с. 3].

Дещо іншу роль у міській культурно-розважальній сфері відігравав кінематограф, оскільки вже на самому початку війни він активно долучився до військової пропаганди. Місцеві кінопрокатники керувалися не стільки патріотичними почуттями, скільки бажанням якнайшвидше заробити на показах воєнних картин, на які тоді в суспільстві виник величезний попит. Останнє навіть призводило до демонстрування кінострічок, що ненароком пропагували німецький мілітаризм. Такі казуси варто пояснювати тогочасним браком якісної кінохроніки. Відтак кінопрокатники показували все, що так чи інакше стосувалося воєнної тематики. [13, с. 212]. Так, у липні влада звернула увагу на неодноразову появу солдатів у німецькій формі в фільмах у вінницьких кінотеатрах. Усім цим власникам кінематографів оголосили під розписку циркулярне розпорядження про заборону прокату подібного роду стрічок [3, с. 2].

Попри те, що влітку 1915 р. війська Троїстого союзу на Поділля не зайшли, регіон не був забезпечений від потрапляння небезпечних хвороб. Загалом того року епідемія холери в регіоні забрала сотні життів, на що вказували проміжні статистичні дані місцевих лікувальних закладів. Так, наприклад, лише з 8 по 15 серпня у шпиталях Подільського губернського земського комітету на азійську холеру захворіло 34 особи, з яких померло 12 [15, арк. 238]. У зв'язку з цим досить своєчасним виглядало відкриття того літа Вінницької міської лікарні, яку назвали Вознесенською – на честь розташованої біля неї однойменної церкви. Урочисте освячення закладу включало в себе хресну ходу, попереду якої йшли з образом Вознесіння член Державної Думи І. Авчінніков та міський голова П. Оводов. Лікарня була розрахована на 100 хворих та 40 «заразних» [34, с. 3]. Завдяки Всеросійському союзу міст вона отримала першокласне обладнання, призначене для найскладніших хірургічних операцій. Щоправда, здебільшого все це передбачалося для лікування військових [9, с. 190].

Отже, літо 1915 р. стало для подільських міст «найгарячішим» за останні багато років. Усі його перипетії зумовлювалися тогочасними невдачами російської армії. Загроза перед іноземною окупацією, що спричинила неабияку паніку, водночас зруйнувала віру городян у швидку та переможну війну. Саме в цей період чітко вимальовувалися негативні тенденції в системі життєзабезпечення міст та в сфері моральних цінностей, котрі в майбутньому спричинять колапс царського режиму.

Список використаних джерел та літератури

1. 28 июня проследовала... // Юго-Западный край. – 1915. – 1 июля. – С. 2.
2. Войцеховский А. Болтовня и её последствия / А. Войцеховский // Земская мысль. – 1915. – 21 июня. – С. 4.
3. Администрацией обращено внимание... // Юго-Западный край. – 1915. – 7 июля. – С. 2.
4. В последнее время... // Юго-Западный край. – 1915. – 18 авг. – С. 2.
5. В трамвае // Юго-Западный край. – 1915. – 12 июля. – С. 2.
6. Винница // Подолянин. – 1915. – 18 июля. – С. 3.
7. Винницкие картинки // Юго-Западный край. – 1915. – 19 июня. – С. 2.
8. Винницкий полицмейстер... // Юго-Западный край. – 1915. – 16 июня. – С. 2.
9. Винница у спогадах: у 3 т. Т. 1. XIX – початок XX ст. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 720 с.: іл.
10. Волковинський В. М. Бойові дії та військові операції на українських землях у період Першої світової війни / В. М. Волковинський // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. IX. – С. 21-60.

11. Выселенцы // Юго-Западный край. – 1915. – 24 июня. – С. 4.
12. Герасимов Т. Ю. Спекуляція в сфері грошового обігу в Києві в серпні 1915 р. / Т. Ю. Герасимов // Матер. Всеукр. наук. конф. «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть». – Житомир: Полісся, 2015. – С. 32-34.
13. Гинзбург С. С. Кинематография дореволюционной России / С. С. Гинзбург. – М.: Аграф, 2007. – 496 с.: ил.
14. Грандиозные обыски у фирмы «Зингер» // Юго-Западный край. – 1915. – 12 июля. – С. 2.
15. Державний архів Вінницької області, ф. д-255, оп. 1, спр. 41, 336 арк.
16. Державний архів Хмельницької області, ф. 409, оп. 1, спр. 193, 378 арк.
17. Дешевизна сельских продуктов // Киевская мысль. – 1915. – 13 окт. – С. 2.
18. Задержаны третьего дня... // Юго-Западный край. – 1915. – 18 июля. – С. 3.
19. Зингер и КО – шпионская организация // Земская мысль. – 1915. – 15 июля. – С. 4.
20. Игроки // Юго-Западный край. – 1915. – 17 апр. – С. 2.
21. Как богатеют на Руси // Юго-Западный край. – 1915. – 17 сент. – С. 4.
22. Камень-Подольск // Южная копейка. – 1915. – 4 июля. – С. 4.
23. Когда кончится война? // Юго-Западный край. – 1916. – 20 нояб. – С. 2.
24. Маленький фельетон // Земская мысль. – 1915. – 4 июня. – С. 3.
25. Недостаток разменной монеты // Южная копейка. – 1915. – 15 августа. – С. 3.
26. По первой полицейской части задержано... // Юго-Западный край. – 1915. – 21 июля. – С. 2.
27. Подобно в Виннице и в Проскурове... // Юго-Западный край. – 1915. – 8 сент. – С. 2.
28. Происшествия // Земская мысль. – 1915. – 27 июля. – С. 4.
29. Скупка меди и медной монеты // Юго-Западный край. – 1915. – 11 июля. – С. 3-4.
30. Согласно обязательному постановлению... // Подолянин. – 1915. – 17 июня. – С. 4.
31. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК), ф. 278, оп. 1, спр. 309, 70 арк.
32. ЦДАК, ф. 301, оп. 1, спр. 1742, 69 арк.
33. ЦДАК, ф. 301, оп. 1, спр. 1872, 340 арк.
34. Что говорят цифры // Юго-Западный край. – 1915. – 25 июня. – С. 4.
35. Шапошнікова Н. О. Продовольче становище в Україні в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 р.) / Н. О. Шапошнікова. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – 174 с.

Олександр Григоренко,
доктор історичних наук, професор,
академік Міжнародної академії інформатизації,
дійсний член Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України,
член Національної спілки краєзнавців України

ПОСТАТЬ ЗЕМЛЕВЛАСНИКА-РЕФОРМАТОРА ІГНАЦІЯ СЦІБОР МАРХОЦЬКОГО НА ТЛІ ЕПОХИ

У статті розповідається про життєвий шлях і реформаторську діяльність землевласника польського походження з Поділля Ігнація Сцібор Мархоцького. Основна увага акцентується на кардинальній реформі взаємостосунків з селянами в умовах феодально-кріпосницької Російської імперії.

Ключові слова: Ігнацій Сцібор Мархоцький, Україна, Поділля, Польща, Миньковецька держава, панщина, кріпосне право, експеримент, реформи.

Наприкінці XVIII століття відбувалися драматичні події світової історії: у результаті трьох поділів Речі Посполитої ця держава втратила свою незалежність. Внаслідок тотальної соціально-політичної та конфесійної кризи польського суспільства, ослаблення міжнародного впливу Речі Посполитої у 1772 році відбувся перший розподіл її земель поміж значно сильнішими сусідами – Росією, Пруссією та Австрією. Внаслідок першого поділу Речі Посполитої із числа її східних територій до Австрії відійшла Галичина, а Росія отримала литовські та білоруські землі. За другим поділом (1793р.) до Росії відійшов увесь масив земель Правобережної України – колишне Волинське, Київське, Подільське, Мінське та інші воєводства. Третій поділ (1795 р.) передав Росії землі на схід від річки Буг та решту територій колишнього Великого князівства Литовського і Курляндського герцогства [52, с. 728].

З огляду на історичне минуле правобережні території мали свої особливості, на які мав зважати російський уряд. Насамперед, слід було рахуватися з самобутньою соціальною структурою, провідні позиції в якій належали польській шляхті. Маніфест від 27 березня 1793 року урівнював шляхту в правах з російським дворянством, звільняючи від сплати податків і військової служби, а також надаючи право дворянського самоврядування і володіння селянами.

На Поділлі, складовій частині Правобережної України, цілеспрямовано реалізовувалися два самостійних, але протилежних за своєю спрямованістю курси, що нещадно руйнували все українське. З боку Росії велася